

BLOK 3

G. Simmel – Peníze v moderní kultuře a jiné eseje (str. 7-25, 26-33, 100-131, 132-157)

Ve vybraných esejích se čtenář může obeznámit s některými důležitými myšlenkami a postřehy Simmelovy sociologie, respektive filozofie. V prvé řadě je zde načrtnuto Simmelovo pozdější velké téma, které zpracuje v samostatné knize – téma *peněz* a jejich postavení v moderní kultuře. Peníze jsou nahlédnuty z mnoha rozmanitých úhlů, přičemž důraz je kladen na jejich ambivalentní roli vzhledem k jedinci i povaze společnosti a kultury jako celku. Simmelovský motiv *ambivalence* je přítomen i v dalších ukázkách. V eseji o *cizinci* představuje Simmel tento sociální typ jako jednotu blízkosti a vzdálenosti, v eseji o *módě* pak sleduje protikladnost, která charakterizuje tuto sociální formu a která tkví v souběžné přítomnosti prvků nápodoby a odlišení. Konečně esej *Konflikt moderní kultury* odráží obecnější, filozofický pohled německého sociologa, jehož jádro spočívá v reflexi všudypřítomného a v principu neřešitelného boje mezi *životem* coby obsahem a *formou*, v níž je tento nucen se projevovat a vyjadřovat.

Otázky k Penězům v moderní kultuře

- 1) Jak se proměnil vztah mezi osobností a majetkem v průběhu období od středověku až do moderní doby? Jaký dopad na tento vztah měla peněžní forma hospodářství?
- 2) Jaké dva základní efekty měl rozvoj peněz?
- 3) Jakým způsobem proměnily peníze vztah jedince k jeho životnímu společenství a formám sdružování?
- 4) Co umožňuje ryze technický charakter peněz? V jakém smyslu jsou peníze neosobní a „bezbarvé“?
- 5) V jakém ohledu působí peníze jako činitel zvyšující se vzájemné závislosti mezi lidmi?
- 6) V čem peníze napomáhají k rozvoji individuality (individualismu)? A v čem naopak přispívají k sociální nivelizaci? Objasněte tuto ambivalentnost peněz.
- 7) Jaký ambivalentní účinek mají peníze v oblasti jejich přijímání, prodeje?
- 8) Proč vede peněžní hospodářství k ústupu vnímání kvalitativních stránek věcí? Co má Simmel na mysli, když označuje peníze za „vulgární“?
- 9) Čím se vyznačuje blazeovaný postoj zámožných společenských vrstev a jak souvisí s penězi?
- 10) Proč současně s rostoucím kulturním významem peněz klesá jejich kompenzační schopnost (v právním či ekonomickém smyslu)?
- 11) Jak Simmel popisuje proces, v němž se z peněz coby prostředku postupně stává cíl či účel sám o sobě?
- 12) Proč se mohla díky penězům rozvinout moderní „žádostivost“? Jak se projevuje?
- 13) V jakém ohledu se podle Simmela staly peníze „Bohem moderní doby“? Proč lze o nich uvažovat jako o *coincidentia oppositorum* (tj. splnutí protikladů)?
- 14) Které další, méně bezprostřední rysy moderního člověka vyplývají z rozmachu peněžního hospodářství?
- 15) Jak Simmel charakterizuje na obecné rovině povahu novodobého života (labilita – stabilita)?

Otázky k Cizinci

- 1) Jak Simmel chápe sociální typ cizince?
- 2) V jakém smyslu představuje cizinec jednotu blízkosti a vzdálenosti? Proč není – sociologicky nahlíženo – cizincem obyvatel Siria?
- 3) Co znamená tvrzení, že „cizinec je prvkem skupiny jako takové“?
- 4) V jaké konkrétní podobě se v (ekonomických) dějinách vyskytuje cizinec?
- 5) Jak je vylíčen cizincův charakter mobility?
- 6) V čem tkví cizincova objektivnost? Překrývá se tato vlastnost se ne-zúčastněností?
- 7) Jaké povahy je cizincova svoboda?
- 8) Co má Simmel na mysli, když píše o abstraktní povaze vztahu k cizinci?
- 9) Jak může být moment cizosti přítomen i v těch nejintimnějších, erotických vztazích?
- 10) Jaký jiný typ cizosti Simmel identifikuje – typ, kde pojem cizince v sobě neobsahuje žádný pozitivní smysl?

Otázky ke Konflikt moderní kultury

- 1) Jak nahlíží Simmel v obecné rovině proces dějinného vývoje? Co je v tomto kontextu předmětem zkoumání historie?
- 2) Na příkladu z jaké konkrétní oblasti společenského vývoje Simmel demonstruje charakter dějinného kulturního procesu a jak?
- 3) Čím je podle Simmela charakterizován současný stav kultury, pokud jde o postavení formy a vztah k ní?
- 4) Jaké ústřední pojmy identifikuje Simmel v jednotlivých významných kulturních epochách minulosti? Jak je tomu v (Simmelově) současnosti?
- 5) Jak Simmel chápe pojem života a jeho úlohu v celkovém řádu bytí světa? Které význačné filozofy s tímto pojmem spojuje?
- 6) Jakým způsobem Simmel tematizuje umělecký směr expresionismu? Co říká k dobově rozšířené touze po originalitě?
- 7) Co je obsahem filozofického směru pragmatismu? Jak souvisí s fenoménem života? Jak je v jeho rámci nahlíženo na problematiku poznání?
- 8) V čem spočívá klasicismus? Jaký je postoj moderní doby/kultury k němu?
- 9) Jak nahlíží moderní „nová etika“ na instituci manželství? Oč v této záležitosti usiluje?
- 10) K jakým proměnám dochází s příchodem moderní doby v oblasti náboženství? Jakou pozici zde zaujímá mystika a jakou tzv. sekulární náboženství?

Otázky k Módě

- 1) Jaký základní dualismus se projevuje ve fenoménu módy? Jaké dvě protikladné tendence v sobě slučuje? Jak souvisí s dualitou obsahu (života) a formy?
- 2) Jaký je vztah módy k sociální/třídní stratifikaci? Jakou v tomto ohledu plní funkci? Které společenské vrstvy jsou vlastním domovem módy?
- 3) Co Simmel rozumí abstraktností módy? V čem lze jednání podle módy připodobnit jednání podle mravnosti?
- 4) Jak módu ovlivňuje peněžní hospodářství?
- 5) Co a jakým způsobem ovlivňuje životnost módy?
- 6) Proč se móda v takové míře rozmáhá v moderní době? Jaký typ jedinců je pro módu nejvhodnější a proč?
- 7) Jak Simmel vykresluje sociální typ šviháka? A jak nahlíží na lidi, kteří se záměrně chovají nemódně?
- 8) Proč k módě tak silně inklinují ženy?
- 9) Jaký je vztah mezi fenoménem módy a studem?

- 10) V čem a jak móda může napomáhat k uchování si osobní vnitřní svobody?
- 11) Na jakém principu funguje tzv. osobní móda?
- 12) V jakém směru ovlivnil vývoj módy vzestup středního stavu/střední třídy?
- 13) Proč je příhodným místem pro rozvoj módy prostředí velkoměsta? Jaké jeho charakteristiky tomu napomáhají?
- 14) Jak Simmel tematizuje ekonomický aspekt fenoménu módy (např. otázka ceny výrobků)?
- 15) Proč jsou některé výtvořky (obsahy) pro módu vhodnější než jiné?

T. Veblen – Teorie zahálčivé třídy (str. 9-82)

Práce T. Veblena *Teorie zahálčivé třídy* představuje první systematickou sociologickou analýzu konzumního životního stylu charakteristického pro moderní průmyslové společnosti. V polemice s představami klasického ekonomického liberalismu pečlivě analyzuje skryté mechanismy fungování hospodářského života, zejména rostoucí úlohu fenoménu spotřeby. V duchu R. K. Mertona a jeho konceptu latentních funkcí Veblen poukazuje na mimoekonomické aspekty a souvislosti ekonomického jednání jedinců. Klíčovou roli v jeho analýze hrají především koncepty *okázalé zahálky* a *okázalé spotřeby*. Vybrané kapitoly Veblenova textu seznamují čtenáře právě s obsahem těchto pojmů a objasňují jejich místo ve Veblenově sociologické teorii.

Otázky

- 1) Co je to podle Veblena zahálčivá třída a ve kterém stádiu kultury můžeme zaznamenat její největší rozkvět? Jakými činnostmi se vyznačuje?
- 2) Jak souvisí existence zahálčivé třídy s rozdělením prací na mužské a ženské? Kdy v průběhu historického vývoje se tato třída vynořuje? Jak historicky vzniká, za jakých podmínek?
- 3) Co je to podle Veblena pracovní instinkt a jakou roli má v životě člověka a společnosti?
- 4) Jak se podle Veblena postupně s vývojem společnosti proměňují naplňování potřeby úcty a podmínky soupeření?
- 5) Čím se vyznačuje tzv. kořistnické stádium kultury? Co je jeho určující charakteristikou? A co předpokladem jeho vzniku?
- 6) Jak spolu souvisí zahálka a vlastnictví?
- 7) Co Veblen charakterizuje jakožto prestižní srovnávání? Jak se mění funkce individuálního vlastnictví, majetku? Kde leží souvislost mezi majetkem a úctou? O reflexi fungování jakého mechanismu se opírá Veblenovo přesvědčení, že žádné všeobecné zvýšení blahobytu společnosti nemůže celkově vyřešit ekonomické potřeby jejích členů?
- 8) Jak Veblen vymezuje koncept okázalé zahálky? Jakou společenskou funkci tato zahálka plní a pro koho? Co je její příčinou?
- 9) Jak s okázalou zahálkou souvisí fenomén „dobrých způsobů“?
- 10) Jakou roli hrají v mechanismech okázalé zahálky ženy?
- 11) Co Veblen rozumí termínem „zástupná zahálka“? Kdo tvoří druhotnou či odvozenou zahálčivou třídu?
- 12) Čím se vyznačuje fenomén okázalé spotřeby? Jak souvisí s okázalou zahálkou? Který z obou jevů je v moderních společnostech u zahálčivé třídy častější a proč?

- 13) Kde všude v rámci společenské struktury/systému sociální stratifikace se fenomén okázalé spotřeby vyskytuje a v jaké formě?
- 14) Jak Veblen v souvislosti s okázalou spotřebou nahlíží na „plýtvání“? Jak jej definuje?
- 15) Jaké změny v podobě a míře okázalé spotřeby s sebou přináší moderní rozvoj měst a městského života? V čem se liší okázalá spotřeba ve městech a na venkově?

K. Mannheim – Ideologie a utopie

(str. 105-152, 298-342)

Karl Mannheim se do dějin sociologického myšlení zapsal především skutečností, že položil explicitní základy později hojně rozvíjené disciplíny *sociologie vědění*. V návaznosti na některé předchozí koncepce teoreticky rozpracoval projekt analýzy vztahu mezi bytím člověka a jeho myšlením, věděním a poznáním. V návaznosti na K. Marxe věnoval pozornost otázkám *ideologií* coby formám falešného vědomí, jímž dal ovšem nový, širší a vědecktější obsah. Předložené ukázky si všímají jeho vymezení cíle a podstaty sociologie vědění a jeho nového uchopení konceptu ideologie.

Otázky

- 1) Jaké dva odlišné významy/pojmy ideologie Mannheim rozlišuje? V čem každý z nich spočívá? Co mají společného a čím se odlišují?
- 2) Jak Mannheim pohlíží dějinné proměny významu pojmu ideologie? Jakým směrem se vyvíjejí?
- 3) Jakým způsobem se na zrodu totálního pojmu ideologie podílela filozofie? Které důležité kroky v dějinách filozofie zde Mannheim zmiňuje?
- 4) Kde má podle Mannheimova svůj původ koncept „falešného vědomí“? Jak se v průběhu času posouval jeho významový obsah? Jakou roli zde sehrála rovina politické praxe? Čím přispěl k této problematice marxismus?
- 5) V čem spočívá rozlišení speciálního a obecného pojetí totálního pojmu ideologie? Ve kterém okamžiku vývoje pojmu ideologie vzniká sociologie vědění?
- 6) Jak Mannheim charakterizuje relativismus a relacionismus? Čím se od sebe odlišují?
- 7) Čím se vyznačuje nehodnotící pojem ideologie? Jak souvisí s relacionismem?
- 8) Jak Mannheim tematizuje hodnotící pojem ideologie? Čím se liší od dřívějších pojetí „falešného vědomí“? Jak je definováno v hodnotícím pohledu falešné a ideologické vědomí? Co zde tvoří kritérium pravdivosti/nepravdivosti?
- 9) Jaké tři hlavní podoby falešného vědomí (v tomto novém pojetí) Mannheim zmiňuje a jaké ilustrace k nim používá?
- 10) Jak Mannheim vymezuje novou disciplínu sociologie vědění?
- 11) Jaký je vztah mezi sociologií vědění a naukou o ideologiích? Se kterým z dvou druhů pojmu ideologie sociologie vědění pracuje?
- 12) Ze kterých dvou složek se sociologie vědění skládá? Jaké dvě podoby může mít sociologie vědění jakožto teorie?
- 13) Co tvoří obsah sociologie vědění coby teorie o spjatosti faktického myšlení s bytím? V jakém smyslu si všímá sociálních procesů, které řídí poznávací proces? Který příklad Mannheim zmiňuje coby doklad působení mimoteoretických procesů na zrod a vývojový směr vědění a poznání?

- 14) Jak rozumíte pojmu „aspektová struktura“? Jako roli hraje v analýzách sociologie vědění? Kterými znaky lze charakterizovat aspektovou strukturu nějaké výpovědi? Všimněte si příkladů.
- 15) Které různé sociální jednotky, v nichž jsou způsoby výkladu světa zakotveny, mohou ovlivňovat jeho podobu? Která typ sociální jednotky má největší relevanci?
- 16) Čím se liší spory mezi sociálně a duchovně homogenními partnery a mezi partnery sociálně a duchovně heterogenními? Jaké dvě formy může nabývat spor ve druhém z případů?
- 17) Jako roli v sociologii vědění hrají procesy a fenomény distancování, relacionizování a partikularizování?
- 18) Jaké konsekvence má sociologie vědění pro teorii poznání a noetickou oblast? Jak je zde tématizována otázka platnosti vědění?
- 19) Jakými praktickými metodami postupuje ve své práci sociologie vědění? V čem spočívá metoda přičítání, resp. sociologického přičítání?
- 20) Které důležité postavy z dějin sociálního myšlení pokládá Mannheim za důležité předchůdce sociologie vědění a proč?